

TAUSZ KATALIN – SIMON DÁVID

A három részre szakadt Magyarország¹

Cikkünkben egy 2010 végén végzett adatfelvétel alapján mutatjuk be a magyarországi népesség helyzetét Budapesten, a 33 komplex programmal segített, leghátrányosabb helyzetű kistérségben (a továbbiakban LHH), valamint az ország többi részén. Elemzésünk elsősorban a három vizsgált terület közötti különbségek bemutatására törekszik. Kutatásunk is bizonyítja, hogy Magyarországon jelentősek a területi társadalmi egyenlőtlenségek, és hogy a folyamatok egyes térségek végletes leszakadásához vezettek. A leghátrányosabb helyzetű kistérségeknek nem csupán a gazdasági ereje gyenge, és nemcsak a szolgáltatások kínálata hiányos, hanem az ott élők tömegesen bele is süllyednek a másutt megtapasztaltnál mélyebb szegénységbe. Vizsgáltuk a szociális támogatásokkal kapcsolatos attitűdöket és a lélektani környezetet is.

„Területi folyamat alatt olyan – hosszabb vagy rövidebb ideig érvényesülő – tartós gazdasági, társadalmi, kulturális, demográfiai jelensorozatot értünk, amelynek térspecifikus, területi lenyomata van. E jelenségeket különböző szereplők: egyének, háztartások, vállalatok, intézmények, helyi önkormányzatok, nemzeti kormányok, nemzetközi szervezetek szakadatlan döntéssorozata hozza létre. Minden elköltözés, útépités, lakásépítés, vállalatbővítés, üzletnyitás s ezer hasonló cselekedet: a területi folyamatokat formálja. Nagy tömegű döntésről van tehát szó, amelyek különböző, olykor ellentétes célúak, csak ritkán gondolnak a területi fejlődésre, ám együttesen egy adott térség fejlődését, gazdasági növekedését, lakói életminőségének javulását (vagy éppen hanyatlását és romlását) eredményezik. Ez a spontán fejlődés természetesen és minden esetben térben egyenlőtlen. A gazdasági fejlődés természeti, emberi erőforrásai, infrastrukturális, földrajzi fekvési adottságai ugyanis a tér minden pontján mások. Ebből következik, hogy a területi egyenlőtlenségek elkerülhetetlenek és tartósak.”²

A területi egyenlőtlenségek Magyarországon sem a rendszerváltással kezdődtek, ám az államszocializmus időszakában jellemző Budapest–vidék, város–falú, Nyugat-Magyarország–Kelet-Magyarország különbsé-

¹ A kutatás a TÁMOP-4.1.2.A/2-10/1 INFOTÁRS projekt keretében készült.

² Enyedi György (2004): Regionális folyamatok a poszt szocialista Magyarországon. Magyar Tudomány, 2004/9 935. o.

gek mellett új típusú területi egyenlőtlenségek is kialakultak és a megelőző időszakokhoz képest ezek az egyenlőtlenségek szélsőségesebbek, lenyomatuk az emberek életviszonyaiban mélyebb.

Tanulmányunkban nem vizsgáljuk e folyamatok okait, minden megnyilvánulási formáját, szélesebb értelemben vett társadalmi-gazdasági következményeit. Egy survey tapasztalataira támaszkodva azt kívánjuk érzékeltetni, mit mutatnak az emberek életviszonyaiban, attitűdjeiben e területi társadalmi egyenlőtlenségek. Az elemzés érdekében adatainkat három csoportban elemezzük: Budapest, a 33 komplex programmal segített leghátrányosabb helyzetű kistérség (a továbbiakban LHH) és az ország többi része.³

1. A családok demográfiai jellemzői

A közhiedelemmel szemben a leghátrányosabb helyzetű települések nem csupán magányos öregek és nagy létszámú cigány családok lakóhelyei.

1. táblázat A háztartástagok száma

A háztartástagok száma	Budapest	Az ország többi része	LHH
1	40,8	27,6	20,8
2	33,3	29,3	27,0
3	12,4	20,3	19,2
4 és több	13,4	22,8	25,7

Budapesten található a legnagyobb arányban egyszemélyes háztartások és a legkevésbé népesebb családok. Az LHH kistérségekben élő háztartások egyfelől népesebbek, mint a Budapestiek és az ország többi részén lévők, másrészt itt él a legtöbb kétszülős gyermekes család.

A háztartásban nevelkedő gyerekek száma is eltérő mintázatot mutat a kiválasztott három területi egységben: Budapesten a családok több mint háromnegyedében nincs 18 évesnél fiatalabb gyerek, míg az LHH kistérségeiben élő családok egytizede nevel három és több gyereket (10,2%).

³ A kutatás egyrészt csatlakozott a Tárki által végzett 1000 fős omnibusz vizsgálathoz, illetve készült egy 500 fős minta a 311/2007. (XI. 17.) Korm. rendelet szerinti leghátrányosabb helyzetű kistérségekben. Mindkét minta a 18 éven felüli lakónépességre reprezentatív. A két mintát összevontuk, az országos minta LHH-ban élő megkérdezettjeit a megfelelő súlyozás kialakítása mellett az LHH mintához kapcsoltuk. A budapesti almintát az országos minta almintája. Az összehasonlító táblákban $p < 0,05$ szinten szignifikáns különbségeket mutatjuk be; ahol ettől eltérünk, ott ezt jelezzük.

2. táblázat Családszerkezet

	Budapest	Az ország többi része	LHH
Egy felnőtt + gyermek(ek)	2,5	3,7	4,0
Legalább két felnőtt + gyermek(ek)	17,6	25,4	33,9
Gyermektelen egyszemélyes háztartás	40,2	27,5	20,8
Gyermektelen több személyes háztartás	39,7	43,5	41,3
Összesen	100,0	100,0	100,0

3. táblázat A megkérdezettek etnikai hovatartozása⁴

	Budapest	Az ország többi része	LHH
Roma	1,7	6,0	16,5
Nem roma	98,3	94,0	83,5

Több fontos kutatás tárta fel, hogy a rendszerváltás után a munkaerőpiacról kiszorult romák egyrészt a nagyvárosokban keresik a boldogulást, másrészt a legszegényebb falvakban élők számát gyarapítják. Adataink egybecsengenek a megállapítás második részével: az LHH kistérségek településein szignifikánsan nagyobb arányban élnek cigány emberek, mint az ország más részein.

2. Az életszínvonal, területi metszetben

A háztartások jövedelmi viszonyaiban erőteljesen tükröződik a települési lejtő. Míg a budapesti háztartások egy főre jutó jövedelme 99 967 Ft, az egy fogyasztási egységre jutó jövedelem⁵ 133 031 Ft volt, az LHH kistérségeiben ugyanennek mintegy fele: 48 144, illetve 71 251 Ft. Az ország többi része átmenetet képez jövedelmi helyzete szempontjából a két szélső pólus között.

A jövedelmi egyenlőtlenségek még szélsőségesebben rajzolódnak ki, ha az országos reprezentatív minta egyes jövedelmi ötödeinek megfelelő bontásban vizsgáljuk az általunk elkülönített három térségben élők jövedelmi viszonyait.

⁴ A kérdőívben a válaszadókat és a kérdezőbiztost egyaránt megkérdeztük arról, hogy az interjú alanyát (illetve az interjú alanya saját magát) romának tartja-e. Korábbi kutatásokkal ellentétben most a kétféle kérdés alapján létrejött csoport csaknem teljes egyezést mutatott (a táblázat az önbesorolás eredményeit mutatja).

⁵ OECD2 ekvivalencia skálát alkalmazva.

4. táblázat Az egy fogyasztási egységre jutó jövedelem szerinti kvintilisek

	Budapest	Az ország többi része	LHH
1.	6,3	23,1	56,6
2.	11,8	24,7	25,9
3.	15,3	17,3	14,7
4.	28,5	17,3	9,3
5.	38,2	17,7	3,5
Összesen	100,0	100,0	100,0

A budapestiek kétharmada kerül így a legmagasabb jövedelmet mutató legfelső két jövedelmi ötödbe, míg az LHH kistérségeiben élők több mint négyötöde az országosan megállapított legszegényebb kétötödbe tartozik.

Magyarországon a segélyezésnél alkalmazott jövedelemvizsgálat viszonyyszáma a minimális öregségi nyugdíj, ezért ennek az adatfelvétel időszakában, vagyis a 2010-ben érvényes értékét, a 28 500 Ft-ot tekintettük adminisztratív szegénységi küszöbnek. Budapesten ekkor a háztartások 1,8 százaléka, az LHH kistérségeiben 21,4 százaléka, az ország többi részén 7,6 százaléka bizonyult adminisztratív szegénynek.

„Magyarország különböző térségei más-más pozícióból indulva, nagyon eltérően reagáltak a piacgazdasági átmenet társadalmi-gazdasági kihívásaira, ami erőteljesen kielezte az országon belüli regionális egyenlőtlenségeket és jelentősen átformálta az ország térszerkezetét. Míg a rendszerváltás előtt a területi egyenlőtlenségek elsősorban a lakossági infrastruktúra színvonalában, a közszolgáltatások elérhetőségében nyilvánultak meg, mára a regionális különbségek meghatározó elemeivé a jövedelmek és a foglalkoztatás egyenlőtlenségei váltak.”⁶ Nemes-Nagy József és Németh Nándor 2003-as megállapítása ma is érvényes: az ország (legalább) három részre szakadásában központi szerepet játszik, hogy milyen jövedelmekből kell a családoknak megélniük. A budapestiek valamivel több, mint fele, az LHH kistérségeiben élők 82,1 százaléka, míg az ország többi részén lakók valamivel kevesebb, mint háromgyede él valamilyen transzfer jövedelemből, vagy egészíti ki munkajövedelmét ilyenekkel, esetleg nem is egyfajta transzfer jövedelemmel.

⁶ Nemes-Nagy József (2003): A „hely” és a „fej”. A regionális tagoltság tényezői az ezredforduló Magyarországon. MUNKAGAZDASÁGTANI FÜZETEK. Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Kutatóközpont Munkaerő-piaci Kutatások Műhelye – Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Emberi Erőforrások Tanszék. 2003/7 3-4. o.

5. táblázat Az igénybe vett transzfer jövedelmek száma⁷

Transzfer jövedelmek száma	Budapest	Az ország többi része	LHH
0	43,3	27,3	14,9
1	50,2	56,9	58,2
2	6,5	11,2	18,9
3	0,0	3,8	6,7
4	0,0	0,7	1,3
Összesen	100,0	100,0	100,0

Az LHH kistérségeiben több mint minden tizedik háztartás segélyezett (11,8%), Budapesten a háztartások 2 százaléka, az ország többi részén 5,3 százaléka vesz igénybe a megélhetéséhez önkormányzati segélyt.

A segélyekhez jutás akadálya – a szegény emberek lakta települések forráshiányán kívül – az információs aszimmetria lehet; erre utalnak a támogatásokkal kapcsolatos információkeresésre vonatkozó kérdésre adott válaszok.

6. táblázat A szociális támogatásokkal kapcsolatos információk forrása⁸

Az információs forrást igénybe vevők aránya, %	Budapest	Az ország többi része	LHH
Bemegy az önkormányzathoz és megkérdezi	68,6	70,4	54,6
Ismerősöktől, szomszédoktól érdeklődik	36,8	43,5	57,8
Helyi újságból, tv-ből tájékozódik	18,6	29,2	36,3
Interneten*	21,4	12,1	10,8

* A különbség nem szignifikáns

Budapesten és az ország többi részén az emberek elsősorban a hivatalnál tájékozódnak, az LHH kistérségeinek településein erre jóval kevésbé kerül sor. A többi térségnél erőteljesebben támaszkodnak itt a személyes kapcsolatokra és a médiára. Az internetet Budapesten használják a leggyakrabban olyankor, amikor valamilyen információra van szükség. Magukhoz a jogszabályokhoz ritkán fordulnak az emberek (a válaszok aránya mindenütt 10% alatt marad). A családsegítőhöz, szociális munkáshoz tájékoztatásért a családok 17–20 százaléka fordul, de a térségek közötti különbség ebben nem szignifikáns.

A jövedelmi különbségek a lakáshelyzetben és a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságban is tükröződnek.

⁷ Nyugdíj, egyes-gyed-ápolási díj, családi pótlék-iskolátogatási támogatás, munkanélküli járadék, bármilyen önkormányzati segély.

⁸ A válaszadók többféle információs forrást is megjelölhettek.

7. táblázat A laksűrűség

	Budapest	Ország többi része	LHH
Legfeljebb 1 fő/szoba	76,7	69,3	51,9
1-nél több, 2-nél kevesebb fő/szoba	12,7	20,4	24,6
2 vagy több fő/szoba	10,6	10,3	23,5
	100,0	100,0	100,0

Az LHH kistérségeiben a lakások zsúfoltabbak, a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság gyengébb.⁹

8. táblázat Tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság, %

A tartós fogyasztási cikkek száma	Budapest	Ország többi része	LHH
Legfeljebb 2 db	2,8	10,8	22,3
3–5 db	30,0	36,7	34,7
Több	67,2	52,5	43,0
	100,0	100,0	100,0

A munkaerő-piaci esélyek és az információkhoz való hozzáférés szempontjából lényeges személyi számítógéppel a budapestieknek mindössze egyharmada, az LHH kistérségeiben élő háztartásoknak valamivel több mint fele nem rendelkezik. Az internethozzáférés esetében a települési lejtő hatásai még szembeszökőbbek: a budapesti háztartások csupán 4,2 százalékának, az ország többi részén élők 12,3 százalékának, az LHH kistérségei lakosai 23 százalékának nincs internethozzáférése.

A szegénység okai sokrétűek, de elsősorban az alacsony iskolai végzettséggel és a munkahelyek hiányával magyarázhatók.

9. táblázat A válaszadók iskolai végzettsége

	Budapest	Az ország többi része	LHH
Legfeljebb 8 általános	10,0	27,9	41,4
Szakmunkásképző	26,7	32,5	27,8
Érettségi	40,0	28,5	24,5
Diploma	23,3	11,2	6,3
Összesen	100,0	100,0	100,0

⁹ 10 tartós fogyasztási cikkről kérdeztünk. Ezek: HI-FI, mikrohullámú sütő, automata mosógép, videómagnó, színes tv, vezetékes telefon, mosogatógép, személygépkocsi, személyi számítógép, internethozzáférés. Színes tv szinte minden háztartásban van.

MAGYAR VALÓSÁG

A válaszadók 55 százaléka dolgozik alkalmazottként vagy saját vállalkozásában Budapesten, 44,1 százaléka az ország többi részén és csupán 40,8 százaléka az LHH kistérségeiben. Itt a Budapest–vidék törésvonal a legélesebb. A budapesti válaszadók 2 százaléka, az ország többi részén élők 9,8 százaléka, az LHH kistérségeiben lakók 13,6 százaléka munkanélküli. A budapesti háztartások 39,0 százalékában, az ország többi részén 38,4 százalékban, az LHH kistérségeiből származó háztartások 48,1 százalékában nincs egyáltalán munkából származó jövedelem.

3. Szociális támogatások: tények és vélemények

A válaszadók túlnyomó többsége (Budapesten 85,3%, az ország többi részén 92,4%, az LHH kistérségeiben 92,5%) úgy véli, több munkahelyet kellene teremteni, és nem több pénzt adni a szegényeknek, bár a budapestiek közül szignifikánsan kevesebben gondolják így.

10. táblázat *Családi pótlékra, munkanélküli segélyre vagy nyugdíjra fordítana nagyobb összeget?*

	Budapest	Az ország többi része	LHH
Családi pótlékra fordítana nagyobb összeget	42,6	57,7	55,2
Segélyre fordítana nagyobb összeget	24,3	11,7	9,6
Nyugdíjra fordítana nagyobb összeget	30,8	28,7	33,9
Egyéb válasz	2,4	1,9	1,3
Összesen	100,0	100,0	100,0

A budapestiek a többieknél gyakrabban támogatnák, hogy a segélyekre, az ország többi részén és az LHH kistérségeiben a családi pótlékra fordítsanak nagyobb összeget.

11. táblázat *A családi pótlékot, a gyermekek után járó adókedvezményt vagy a gyerekek után járó segélyt növelné?*

	Budapest	Az ország többi része	LHH
A családi pótlékot kellene növelni	48,2	60,4	63,7
A gyermekek után járó adókedvezmény összegét kellene növelni	37,3	30,1	26,5
A gyerekek után járó segélyek összegét kellene növelni	14,5	9,5	9,8
Összesen	100,0	100,0	100,0

Az ország többi részén és az LHH kistérségeiben a családtámogatások közül a családi pótlék támogatottsága a legnagyobb, a budapestiek – bár a legnagyobb támogatottsága a családi pótlék növelésének van – a többiekénél nagyobb mértékben helyeselnék az adókedvezmény, illetve a segély összegének emelését.

Vissza-visszatérő vita, hogy maradjon-e a családi pótlék univerzális ellátás, vagy csak az igazán szegények részesüljenek belőle. Az ország ebben a kérdésben megosztott; az LHH kistérségeiben értenek legkevésbé egyet (43,8%) a családi pótlék rászorultság alapúvá változtatásával (Budapest 56,0; az ország többi része 57,6%).

A budapestiek kevésbé (79,4%) hallottak a másik két csoportnál arról, hogy a gyerek rendszeres iskolalátogatásához kötik a családi pótlékot (az ország többi része 92,5, az LHH kistérségei 95,0%). Bár a többség mindenütt egyetért ezzel, de a budapestiek kevésbé (88,1%), mint a többiek (95,6% és 93,0%). Sokan a gyerek sorozatos hiányzásai esetén más retorziókkal is élnének.

12. táblázat *A gyerek iskolai hiányzása esetén alkalmazandó szankciók*

Teljes mértékben és inkább egyetért azzal, hogy	Budapest	Az ország többi része	LHH
Minden pénzbeli támogatást vonjanak meg a szülőktől	58,8	64,9	69,1
Súlyos pénzbírságot kelljen fizetniük	31,7	32,9	36,6
Vegyék állami gondozásba a gyereket	20,7	15,5	21,1
Vessék börtönbe a szülőket	6,9	8,9	6,6

Megosztott az ország abban is, hogy a segélyeket milyen formában kapják meg a szegények. A budapestiek körében a legnépszerűbb a pénzbeli támogatási forma (42,6%), a másik két területi egységben nem tér el lényegesen a pénzbeli és a természetbeli ellátások, valamint a vegyes megoldások támogatottsága.

13. táblázat *A segélyezés formája*

	Budapest	Az ország többi része	LHH
Csak természetben	27,8	35,8	29,7
Csak pénzben	42,6	29,3	34,0
Egy részét pénzben, más részét természetben	29,5	34,9	36,3
Összesen	100,0	100,0	100,0

MAGYAR VALÓSÁG

A jogosultság megállapításánál a normatív megoldások a legelfogadottabbak, és a területi egységek közötti eltérés a véleményekben nem szignifikáns.

14. táblázat A jogosultság megállapításának formái

	Budapest	Az ország többi része	LHH
Önkormányzati munkatársak ítélik meg, hogy valaki jogosult-e	27,6	18,8	18,7
Mindenki kapja meg a segélyt, aki megfelel bizonyos kritériumoknak	45,9	49,3	53,2
Egyes segélyek esetén inkább a helyi szakértő döntson, máskor kapja meg mindenki, aki a kritériumoknak megfelel	26,5	31,9	28,2
Összesen	100,0	100,0	100,0

15. táblázat A segélyezés alapja

Az egyes megoldásokkal egyetértők aránya, %	Budapest	Az ország többi része	LHH
Az igénylő személy családjában az egy főre eső jövedelem	71,5	75,6	74,2
Az igénylő személy jövedelme	50,0	47,9	51,8
Az önkormányzat munkatársának döntése	29,6	24,5	26,8
Szakértő helyi vizsgálata, környezettanulmány	34,3	47,5	55,9

A legelfogadottabb megoldás az igényjogosultság megállapításánál a háztartás egy főre jutó jövedelmének vizsgálata. Szignifikáns eltérés csupán a környezettanulmány jogosultsági kritériumként való használatával kapcsolatban van: a budapestiek egyharmada, az ország többi részén élők majd fele, az LHH kistérségeiben a válaszadók több mint fele támogatja a környezettanulmány készítését.

Már a családi pótlék iskolalátogatáshoz kötésénél is láthattuk: nagy a szociális transferek feltételekhez kötésének támogatottsága Magyarországon.

16. táblázat A segélyek folyósításának feltételei

Az egyes megoldásokkal egyetértők aránya, %	Budapest	Az ország többi része	LHH
Munkakeresés, kapcsolattartás a munkaügyi központtal	62,6	70,2	71,4
Közmunka végzése	51,4	59,1	66,5
Képzésben való részvétel	53,6	49,9	49,8
Az igénylő gyerekeinek iskolába járása (szigáni)	53,6	64,9	68,7
A család szigorú, folyamatos ellenőrzése	41,0	48,4	57,4
A család tartsa rendben a házát, lakását	42,4	46,6	63,3
A család folytasson rendezett életet	44,9	51,1	67,3

A kirajzolódó kép – területi egységtől függetlenül – egyértelműen tükrözi a magyar társadalom szegényekkel kapcsolatos rendpártiságát. A feltételek megszabásának szükségességét az LHH kistérségeiben élők támogatják a legerőteljesebben, és itt legelfogadottabb a szegényeknek még akár a magánélet falain is áthatoló ellenőrzése. A rendpárti segélyezők inkább támogatják a családok iskolakerülését sújtó, szigorú szankcionálást és a környezettanulmány készítését is. A vélemények nem köthetők társadalmi státushoz és demográfiai jellemzőkhöz.

4. Előítéletek, konfliktusok, konfliktusmegoldások

A társadalmi egyenlőtlenségek területi megnyilvánulásait súlyosbíthatják vagy enyhíthetik a társadalmi szolidaritás kötelei. Kutatásunkban részletesen vizsgáltuk az egyes társadalmi csoportokkal szemben megnyilvánuló előítéleteket, a társadalmi konfliktusokról kialakult percepciót, az egyének konfliktusait és megoldási stratégiájukat. Az alábbiakban a vizsgált tényezők közül kiemeljük azokat, amelyek jelentős területi különbségeket mutatnak.

Érdeklődtünk a kérdőívben arról, előfordult-e, hogy a válaszadó a családban, a szomszédokkal, a bolti eladóval, a munkahelyen vagy az önkormányzattal konfliktusba keveredett, és mit tett ilyenkor.

17. táblázat Az említett konfliktusok száma

Konfliktusok száma	Budapest	Az ország többi része	LHH
Nincs	38,7	44,3	54,0
1	24,9	24,6	29,0
2 és több	36,5	31,1	17,0
Összesen	100,0	100,0	100,0

Az LHH kistérségeitől a főváros felé haladva sűrűsödnek a konfliktusok. A konfliktusok kialakulása önmagában még nem baj; megfelelő kezelésük még javíthatja is az emberi kapcsolatokat.

18. táblázat Van-e olyan konfliktus, ahol megbeszélésre törekedett

	Budapest	Az ország többi része	LHH
Nincs	29,1	26,3	45,1
Van	70,9	73,7	54,9
Összesen	100,0	100,0	100,0

Az LHH kistérségeiben élők ugyan kevesebb konfliktusról számolnak be, mint a többiek, ám ezeket a másik két térségben élőknel jóval kisebb arányban próbálják tisztázó beszélgetéssel kezelni.

A válaszadók többsége (79–84 százalék) azt állítja, még nem érte hátrányos megkülönböztetés, és a három térség ebben nem mutat szignifikáns különbséget.

19. táblázat Más diszkriminációja

	Budapest	Az ország többi része	LHH
Volt	31,1	26,3	19,2
Nem volt	68,9	73,7	80,0
Összesen	100,0	100,0	100,0

Más diszkriminációját már többen tapasztalták, legnagyobb arányban a budapestiek.

20. táblázat Társadalmi csoportok között vélt ellentét (5-fokú skála, ahol az 5 a legnagyobb ellentét)

	Budapest		Az ország többi része		LHH	
	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
A budapestiek és a vidékiek között mekkora ellentét van?	2,86	1,22	3,61	1,132	3,62	1,259
A cigányok és nem cigányok között mekkora ellentét van?	4,02	0,907	4,09	0,921	3,85	1,134
Az adófizetők és a támogatásból élők között mekkora ellentét van?	3,04	1,097	3,38	1,08	3,26	1,245
A szegények és a gazdagok között mekkora ellentét van?	4,04	1,006	4,31	0,828	4,24	1,007
Fiatalok és idősek között mekkora ellentét van?	2,75	1,025	2,93	1,133	2,72	1,297
Az MSZP-t támogatók és a Fidesz-t támogatók között mekkora ellentét van?	3,94	1,022	4,07	1,098	3,9	1,150

Megvizsgáltuk, hogy a különböző társadalmi csoportok közötti feszültséget a megkérdezettek milyen erősnek érzékelik. A három területi egység között egyedül a külföldiek és magyarok közötti ellentét tekintetében nem találtunk szignifikáns eltérést. A legjelentősebb területi különbséget a budapestiek és vidékiek között észlelt ellentét mutatja: minél periférikusabb helyzetű volt a megkérdezett, annál nagyobbak láta ezt az ellentétet. A második legjelentősebb különbség a cigányok és nem cigányok közötti ellentét érzékelésében volt, itt azonban az összefüggés ellentétes: az LHH kistérségek lakói látják a legkisebbnek az ellentétet. A legerősebb ellentétet mindhárom csoportban a szegények és gazdagok között érzékelik a megkérdezettek.

Általánosságban elmondható, hogy – a budapestiek–vidékiek ellentét kivételével – minden ellentét-típusnál a nem budapesti, nem LHH kistérségbeliek látták a legjelentősebb ellentétet.

Rákérdeztünk arra is, hogy különféle csoportoktól, intézményektől mennyire fél a megkérdezett. A legnagyobb eltérést a budapestiek, az LHH kistérségeiben lakók és az ország többi része között a Magyar Gárdával kapcsolatos félelem terén tapasztaltuk, ezt követi a rendőröktől, majd a pártoktól való félelem. Minden esetben elmondható, hogy az LHH kistérségekben élők kisebb félelemről számoltak be, mint a másik két csoporthoz tartozók. A legjelentősebb félelemet mindhárom csoport esetén a cigányokkal szemben érezték a megkérdezettek, ugyanakkor itt a legnagyobb a válaszok szórása, ami azt jelzi, hogy az átlagos véleményektől jelentősek az eltérések.

MAGYAR VALÓSÁG

21. táblázat Félelmek különféle csoportoktól, intézményektől (5-fokú skála, ahol az 5 a legnagyobb félelem)

	Budapest		Az ország többi része		LHH	
	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
Mennyire tart a Magyar Gárdától?	2,07	1,292	1,76	1,112	1,37	0,937
Mennyire tart a rendőröktől?	1,81	1,025	1,65	0,993	1,34	0,766
Mennyire tart a pártoktól?	1,97	1,121	1,64	1,022	1,4	0,868
Mennyire tart az araboktól?	2,01	1,083	1,73	1,097	1,46	0,949
Mennyire tart az önkormányzattól?	1,48	0,827	1,49	0,834	1,24	0,609
Mennyire tart a cigányoktól?	2,67	1,386	2,21	1,272	2,11	1,402
Mennyire tart az adóhatóságtól?	1,70	1,097	1,63	1,100	1,39	0,909
Mennyire tart a bíróságtól?	1,54	0,902	1,54	0,985	1,35	0,827
Mennyire tart a pirézektől?	1,37	0,893	1,42	0,831	1,25	0,701
Mennyire tart a kormánytól?	1,84	1,172	1,64	0,978	1,53	0,991

22. táblázat Társadalmi távolság skála (0 – érték barátoknak is elfogadja, 6 – az országba sem engedné be)

	Budapest		Az ország többi része		LHH	
	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
Homoszexuális emberek	2,02	1,91	2,86	2,24	3,20	2,31
Mozgáskorlátozott emberek	0,51	1,46	0,30	1,03	0,26	1,02
Cigány emberek	2,21	1,99	2,51	2,19	2,70	2,21

23. táblázat Összevont félelem, ellentét percepció és társadalmi távolság index (az indexeket 0–100 fokú skálává alakítottuk)

	Budapest		Az ország többi része		LHH	
	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
Félelem index (0–100)	22,7	20,59	17,2	19,813	11,3	15,13
Ellentétek percepciója index (0–100)	57,1	17,2	63,6	18,022	61,4	21,76
Társadalmi távolság index (0–100)	26,5	22,13	30,8	22,962	31,8	23,69

Egy standard eszköz, a társadalmi távolság skála segítségével mértük a különböző csoportokkal szembeni diszkriminációs hajlamot. A legjelentősebb eltérések a homoszexuális emberekkel kapcsolatos attitűdben tapasztalhatók. E csoport elfogadottsága az LHH kistérségeiben lakók körében messze elmarad a másik két térségben tapasztalttól. A budapestiek elutasítóbbak a cigány emberekkel, mint a melegekkel szemben. A mozgáskorlátozottak elfogadottsága mindenütt jelentős.

A fenti három kérdéscsoportból kérdéscsoportonként indexet hoztunk létre, amelyeket 0–100-fokúvá alakítottunk. Az egyes indexek az általános szorongást, az általánosan észlelt társadalmi feszültséget és az általános diszkriminációs hajlamot mérik. A legjelentősebb eltérést a három vizsgált csoport között a szorongást mérő félelem indexben tapasztaltuk. Az LHH kistérségekben a szorongás jóval alacsonyabb, mint az ország más részein, a legjelentősebb szorongást a budapestiek élik meg. Az észlelt társadalmi feszültségek terén a különbségek már nem olyan jelentősek és tendencia sem állapítható meg. A diszkriminációs hajlam (társadalmi távolság index) esetén a látszólag tendenciaszerű eltérést az átlagokban (Budapesten a legkisebb a diszkriminációs hajlam, az LHH kistérségekben a legnagyobb) tompítja, hogy az értékek szóródása ebben az esetben a legnagyobb.

Kutatásunk is bizonyítja, hogy Magyarországon *jelentős polarizálódás* zajlik: az 1970-es években már feltárt, területi társadalmi egyenlőtlenségek új formában ugyan, de továbbra is jellemzőek, s a folyamatok egyes térségek végletes leszakadásához vezettek. A leghátrányosabb helyzetű kistérségeknek nem csupán a gazdasági ereje gyenge, és jellemzően hiányos a szolgáltatások kínálata, hanem az ott élők tömegesen süllyednek a másutt megtapasztaltnál mélyebb szegénységbe. Munkalehetőség kevéssé akad, és a szociális védőháló, ezen belül különösen az önkormányzati döntéshozatali kompetenciába tartozó segélyezés gyenge. Kitörési lehetőséget az elsődleges munkaerő-piaci munkavállalásban látnának, de erre nincs lehetőségük. Nem véletlen, hogy a szegények és gazdagok közötti ellentétet érzik mindenütt a legsúlyosabbnak az emberek. A lélektani klíma nem kedvező. Ugyanakkor akár kedvezőnek is lehet tekinteni, hogy az LHH kistérségeiben kevésbé jellemző a szorongás. A legnyomorúságosabb helyzetben lévők tudnak legkevésbé hátrányos megkülönböztetésről, saját konfliktusaikról, és ha tudnak is ilyenekről, megoldási eszközeik elégtelenek. Mindez és az életviszonyokról kialakult kép azt sejteti, hogy ezek mögött inkább elfojtások lehetnek: a „jobb nem beszélni az ilyesmiről” attitűdje. A legszegényebbek rendpártiságának a szűkös forrásokért folytatott küzdelem is lehet az oka, emellett a reménytelenség oldására használt, belső túlélési technika, vagy a „végre valaki csináljon valamit” szokásos elvárása. Ám a helyzet megváltoztatására irányuló határozott akarat, hosszú távú társadalompolitikai stratégia, következetesen alkalmazott megfelelő eszközrendszer híján hatékony beavatkozásra aligha lehet számítani. Maradnak a kiélezett területi egyenlőtlenségek, az inség és a reménytelenség.